

materiale. Trods spinkelheden er det en bog, man skal have med, når de første fem årtier af dette århundrede helt skal forstås.

Vagn Dybdahl

P. G. Lindhardt: *Holmens provst Thomas Skat Rørdam*. (Kristeligt Dagblads Forlag, 1969). 200 s.

Bogen er et lejlighedsskrift, udsendt i anledning af Holmens Kirkes 350-års jubilæum. Skat Rørdam, der var Holmens provst 1886-95 og derefter Sjællands bisp, holdt sin livsindsats inden for teologien og kirkelivet, og når det gjaldt det sidste, var han meget lidt engageret i udadvendte spørgsmål. Naturligvis måtte han tage stilling til problemer som dåb af borgerligt viedes børn, ligbrænding m. m.; men han indtog ikke nogen egentlig lederposition. Bogen holder sig da i det væsentligste til at behandle teologiske og snævert kirkelige spørgsmål.

Vagn Dybdahl

Vagn Dybdahl: *Partier og erhverv. Studier i partiorganisation og byerhvervenes politiske aktivitet ca. 1880 - ca. 1913*. 1-2. (Universitetsforlaget, 1969). 406, 235 s.\*

Engang i 1890 skrev den konservative justitsminister J. Nellesen til partiet Højres partisekretær, Lars Dinesen, og bad ham sørge for, at de københavnske stemmelister fra det foregående valg blev gennemgået med henblik på opstilling af lister over de embeds- og bestillingsmænd, som havde stemt på Venstre og Socialdemokratiet. Listerne skulle sendes diskret til

de forskellige fagministre. »Det bør gøres i stilhed, men dog således, at det sveder ud, at sligt gøres«, skrev justitsministeren, og det fremgår videre af hans brev, at formålet med undersøgelsen var, at »vedkommende minister fik oplysninger, som vel i reglen ikke kunne lede til umiddelbar afskedigelse af vedkommende; men som kunne benyttes på mange måder, f. eks. ved ikke at benytte ham til tillidshverv, ved at skille sig af med ham ved lejlighed osv. Kort sagt sætte ham på det sorte bræt«. Desuden kunne man ved at lade undersøgelsens eksistens sive ud gennem Højres blade skræmme de løsere ansatte, så de ikke næste gang begik den dumhed at stemme på oppositionens kandidater. . . .

Denne lille episode, hentet ud af Vagn Dybdahls disputats, »Partier og erhverv. Studier i partiorganisation og byerhvervenes politiske aktivitet 1880-1913«, fortæller meget om dansk politik i slutningen af det 19. århundrede. Og den indicerer, at disputatsen, sin størrelse til trods, må være spændende læsning for enhver, der interesserer sig for livet i partierne. Det er ikke en uvedkommende og støvet beretning om et inferiørt emne, der her foreligger. Forfatteren fremhæver selv, at de seneste års debat om erhvervslivets indflydelse i dansk politik og drøftelsen af partiernes struktur og af deres fornyelsesmuligheder, har været bestemmende for bogens form. Vel drages der ikke direkte linjer mellem fortid og nutid; men det er ikke svært at se, at mange af partiernes og erhvervsorganisationernes problemer, indadtil og udadtil, var de samme dengang som i dag, og at mange af de beslutninger, man dengang traf, kom til at præge den situation, organisationerne befinder sig i trekvart sekl senere.

\*) Anmeldelsen har tidligere været bragt som kronik i Aarhus Stiftstidende 11. dec. 1969.

Nellemann's brev fortæller mellem linjerne om en strid mellem partierne, en strid, der var hård og ubønhørlig, en kamp om magten i det danske samfund, men også en kamp for at overleve. I 1800-tallets sidste ti-år blev Højre presset fra alle sider. Venstre rykkede vælgermæssigt stærkt frem i provinsen, og i de større byer betød Socialdemokratiet en trussel mod Højre's monopol på byboernes stemmer. I Folketinget svandt Højre's gruppe ind fra valg til valg, og man kunne efterhånden projicere sig frem til den dag, da Højre helt ville være udraderet som folketingsparti.

I disse kampår fra 1880'ernes begyndelse søgte Højre at holde de andre partier stangen og at vinde sig ny styrke ved en energisk organisatorisk indsats i byerne. En selvforsvarshandling blev startsignalet til det moderne partivæsens opkomst i Danmark, fordi Højre's indsats hurtigt blev fulgt op af Socialdemokratiet og af Venstre.

Partiets udspil i kampen om byvælgeres stemmer var stærkt. Gennem dannelsen af lokale vælgerforeninger og politiske klubber overalt i byerne fik man et landsdækkende kontaktnet. »Højres Arbejder- og Vælgerforening« i København, dannet allerede i 1881, blev den største med næsten 30.000 medlemmer i sine velmagtsdage. Dens formål var ikke til at tage fejl af: »At udbrede oplysning og kundskab blandt arbejder- og middelstanden, for at modarbejde socialistiske agitationer og lignende stats- og samfundsopløsende bevægelser« og »at støtte enhver bestræbelse, der på en rolig og besindig måde tjener til at forbedre arbejdernes og middelstandens kår...«.

Lykkedes det? Vagn Dybdahl's undersøgelse viser, at man aldrig rigtig fik tag i byernes arbejdvælgere. Der

er utvivlsomt mange grunde at pege på, og det kan være svært at tildele dem vægt. Et forhold, som dokumenteres fyldigt i bogen, bør dog fremhæves, nemlig at Højre's ledere ikke havde stor tiltro til »menigmands« politiske forståelse, at man nok ville vinde »menigmand« for Højre's sag, men samtidig holde hans indflydelse inden for de rette grænser. Med denne indstilling bliver det også forståeligt, at den generelle tendens til, at partiledere og tillidsmænd har højere social status end de menige medlemmer, er særlig udpræget i Højre. Social indsnævring kalder forfatteren dette fænomen, som kendes også i dag.

Lykkedes det ikke at forhindre Socialdemokratiets fremmarch i byerne, så opnåede Højre alligevel gevinster gennem den stærke organisatoriske aktivitet. Den lavere middelstand i byerne, de små handlende og håndværkere, blev vundet for partiet. Kombinationen af godsejere, embedsmænd, udøvere af liberale erhverv på den ene side og småborgere på den anden kan virke overraskende, men lader sig dog forklare rent spekulativt, som forfatteren gør det. I begge grupper fandtes en aversion mod landbefolkningens jævne lag. Den traditionelle konservative afstandtagen fra vidtgående ændringer i samfundsstrukturen kunne i høj grad tiltale små erhvervsdrivende og funktionærer, som mere end andre blev udsat for den frembrydende industrialismes økonomiske og sociale konsekvenser.

Et af Vagn Dybdahl's væsentligste resultater er således blevet påvisningen af, at Højre trods modgang og tab af regeringsmagten bevarede styrke i byerne; byvælgerne udgjorde  $\frac{3}{4}$  af partiets vælgere; op mod halvdelen af byernes vælgere stemte på Højre. Dermed er også sagt, at det parti, der

senere tog navneforandring til Det Konservative Folkeparti, allerede i slutningen af det 19. århundrede var et parti med tilhængere i alle samfundslag, men med overvægt af vælgere fra byernes under- og mellemklasse.

Justitsminister Nellemann's brev belyser også et andet karakteristisk træk ved årene op mod århundredskiftet. Det var en tid uden faste politiske normer. Meget var tilladt eller blev tolereret, som i dag er utænkeligt. Den minister, der i dag ville undersøge postbudes, jernbanefunktionærers, læreres eller for den sags skyld radiomedarbejdernes politiske tilhørsforhold og oven i købet gøre det med henblik på sanktioner mod politiske modstandere, ville blive mødt med en storm af indignation og harme. I dag er det en generel grundsætning – om end med visse undtagelser – at ansættelse i offentlig tjeneste bør foregå uden hensyntagen til politiske standpunkter, og at forbliven i offentlig tjeneste langt mindre kan gøres betinget af politisk følgagtighed. Ligesom man forventer, at embedsmanden udøver sin gerning neutralt, forventer embedsmanden respekt for sine personlige politiske standpunkter.

Sådan var det ikke dengang. Man kender talrige eksempler på valgtryk, på stemmekøb, på politiske udnævnelser og afskedigelser. De, det gik ud over, protesterede selvfølgelig, men der eksisterede ingen generel modstand, og der er grund til at tro, at alle partier i et vist omfang anvendte disse metoder.

Det ville være urimeligt at rynke på næsen ad sådant. Forholdet var simpelt hen det, at folkestyret endnu var så nyt, at der endnu ikke var formuleret spilleregler på dette som på andre områder. Man må erindre, at partierne var nydannelser, både på

folketingsplanet og på vælgerplanet, – de var rammer, som ikke var fyldt ud.

Vagn Dybdahl's undersøgelse egner sig fortrinligt til illustration af de centrale problemer omkring samfundets politiske normdannelse, fordi man netop i den beskrevne periode kan se adskillige normer gro frem, som i dag anses som selvfølgelig. Nogle få eksempler kan illustrere dette.

I folkestyrets første 30 år var kandidatopstillinger i folketingskredsene foregået meget formløst. Lokale politiske kredse efterspurgte, og lokale folk eller københavnere tilbød sig som kandidater, og der synes ikke noget fast mønster.

Med partiorganisationernes opkomst måtte billedet ændre sig. Nu kom et tredje led ind i billedet, nemlig partiernes centrale ledelse, og dermed kunne opstå en konflikt mellem den lokale organisation og den centrale. Højre var således gennem lang tid optaget af disse brydninger, hvor snart den ene, snart den anden part fik overtaget, indtil man til sidst nærmede sig en normdannelse, gående ud på, at opstilling af folketingskandidater er et kredsansliggende, og at den centrale myndighed i denne forbindelse kun bør fungere som et serviceorgan, der står bi med råd og forslag, hvis man har behov.

Skabelsen af en central ledelse af vælgerorganisationen skabte også andre problemer, som på længere sigt måtte reguleres. Der var ingen klare normer for forholdet mellem rigsdagsgrupperne og partiledelsen, eller mellem partiledelsen og regeringen. Ikke mindst på det sidste punkt skete der en interessant udvikling. Estrup og hans ministre opfattede sig som kongens ministre, og dette kom til udtryk ved, at de holdt sig på fornem afstand

af vælgerpartiet, og for den sags skyld også af folketingsgruppen. Ministrene deltog kun sporadisk i politiske møder, de deltog ikke i rigsdagsgruppens møder, og i partikongressen indskrænkede deres deltagelse sig til den afsluttende middag.

Man kan fornemme afstanden mellem Estrup og hans egne partifæller i den velkomsttale, som blev holdt, da konseilspræsidenten rent undtagelsesvis deltog i den københavnske vælgerforenings stiftelsesfest. Ved den lejlighed bød formanden »Deres Excellence et ærbødigt og hjerteligt velkommen. Jeg takker Dem, fordi De har modtaget vor kaldelse. Thi vel har vi vist Dem den største ære, der stod i vor magt at vise nogen; men vi føler dybt, at De har vist os en langt større ære ved at modtage, hvad vi bød...« Sådan taler man ikke længere til en politiker, i dag er hans deltagelse i politiske møder en selvfølge. Normerne er blevet fikseret.

Nellemann's brev fortæller om en fjern tid, da borgernes deltagelse i det politiske liv foregik under andre former end i dag. Når Vagn Dybdahl har kunnet udrydde gamle myter og finde nye synsvinkler på det 19. århundredes historie, hænger det i høj grad sammen med hans adgang til et kildemateriale, som er skabt af datidens samfundsform, og som er forsvundet med ændringen af den.

Hermed tænkes naturligvis ikke på det for historikere så bedrøvelige faktum, at telefonen blev opfundet i 1875, og at mundtlig kommunikation derefter snart blev det foretrukne medium i en række vigtige politiske situationer som f.eks. i forbindelse med kandidatopstillinger.

Vagn Dybdahl's hovednøgle til partiernes problematik er sammenstillingen af masseoplysninger om, hvorledes den enkelte borger stemte, og

hvorledes partiernes medlemskorps og ledelse var sammensat med hensyn til forskellige relevante karakteristika, først og fremmest erhverv. Vigtigst af alt har adgangen til stemmelisterne fra valgene været. Man havde offentlig stemmeafgivning indtil århundredskiftet, hvilket betød, at vælgeren ved fremmøde på valgstedet afgav sin stemme for øjnene af den øvrige forsamling og fik registreret på listen, hvilken kandidat, han havde stemt på. Adskillige steder i landet er der blevet overleveret fuldstændige eller delvise lister, som har gjort forfatteren i stand til store sammenfattende konklusioner om valgdeltagelse og parti-præferencer i forskellige sociale lag, men sandelig også har muliggjort den minutiøse påvisning af, at skrædder Mogenssen, der havde nr. 2367 på valglisten i Aarhus Købstad, ved valget i 1884 stemte på begge de opstillede kandidater!

Dette enestående materiale er blevet udnyttet flittigt af Vagn Dybdahl. Man kan umiddelbart se, at det må kunne give mange andre væsentlige oplysninger. Det ville have været værdifuldt, om det store materiale, omfattende mange tusinde enkeltoplysninger, var blevet gjort til genstand for elektronisk databehandling. Værdifuldt, ikke mindst fordi andre derved var blevet i stand til at arbejde videre, hvor Vagn Dybdahl er holdt op. Som undersøgelsen foreligger nu, må forskningen i henseende til indsamling af oplysninger starte på bar bund.

Den foreliggende bog er et monumentalt arbejde. Det er ikke retfærdigt mod forfatteren at nøjes med at omtale spredte episoder og problemer med tilknytning til højre side af det politiske spektrum, som det er blevet gjort oven for. Svarende til den dybtgående undersøgelse af partiet Højres

organisation og udvikling finder man en behandling af det andet byparti, Socialdemokratiet, og i den sidste tredjedel af bogen en analyse af opkomsten af byerhvervenes organisationer og af behandlingen af byerhvervenes første mærkesag, kampen om næringslovsrevisionen i 1890'erne. De tre afhandlinger i bogen har således det tilfælles, at de handler om det politiske liv i byerne.

Vagn Dybdahl's afhandling repræsenterer et enormt arbejde. Som enkeltmandspræstation virker den aldeles overvældende og imponerende. En stor tom plet på landkortet er blevet udfyldt.

På denne baggrund er det med største tøven, at der i det følgende skal gøres nogle få bemærkninger af kritisk karakter. Hvad der siges er mere rettet mod en institution – disputatsordningen – end mod forfatteren.

Man har vidst i mange år, at Vagn Dybdahl arbejdede med denne undersøgelse. Man har grund til at tro, at store dele af den nu fremkomne bog har ligget færdig længe. Man fristes til at spørge, om det ikke havde været bedre for forskeren selv, hans kolleger, og for dansk historie og statskundskab, om resultaterne var blevet publiceret, efterhånden som de forelå?

Disputatsarbejde er sine steder styret af ganske strenge normer, som kun lader sig begrunde, hvis man mener, at forskning drives af enkeltpersoner med henblik på at opnå personlige fordele, og ikke med henblik på at udvide vor erkendelse. Hemmelighedsprincippet – kravet om ikke at diskutere med andre, hvilke problemer man har, og hvilke foreløbige resultater, man er kommet til – er en sådan streng norm. Kravet om, at arbejdet skal være enkeltmandsarbejde,

er en anden. Kravet om, at resultatet helst skal foreligge som en mursten af en bog, er en tredje norm, som åbenbart må have en vis styrke i betragtning af, at andre muligheder foreligger formelt.

Der er næppe tvivl om, at 2–3 forskere i fællesskab kunne have løst den foreliggende opgave hurtigere og lettere, om end måske ikke bedre. Prisen for enkeltmandsarbejdet bliver let lang produktionstid, blokering af et forskningsområde for andre, anvendelse af forældede metoder, og værst af alt, forsinkelse af anden, og måske lige så vigtig forskning, både den pågældendes og andres.

Forskning, enten det er på det ene eller det andet område, er en kumulativ aktivitet, hvor den enkeltes indsats bruges af andre. Kumuleringen foregår i et stadigt hidsigere tempo, stærkest vel i naturvidenskaberne og i den medicinske forskning, men også samfundsvidenskaberne er med i vidensekspllosionen.

Vagn Dybdahl's spændende undersøgelse af de danske byvælgeres adfærd i det 19. århundrede frembyder et illustrativt eksempel på ulemperne ved den eksisterende disputatsordning, og rejser dermed spørgsmålet om betimeligheden af det strenge normsystem.

Man må antage, at såfremt den nu foreliggende analyse af valgdeltagelse og partipræferencer blandt byernes vælgere var fremkommet – helst på et af hovedsprogene – for en halv snes år siden, ville det have vakt stor international opmærksomhed. I 1960 pegede to norske vælgeradfærdsforskere på, at det i Danmark eksisterende valglistermateriale var, om ikke unikt så dog sjældent, og at det frembød muligheder for historiske og politologiske analyser, som var ganske enestående.

For danskere kan det virke lidt trist, at det ikke blev Vagn Dybdahl, men en englænder, der – i 1967 – fik æren af at levere den første analyse af valglister – de engelske – fra det 19. århundrede.

Mogens N. Pedersen

*C. Nørrelykke: Gendarmslaget. (Brønderslev Sparekasse, 1970). 126 s.*

I anledning af Brønderslev Sparekasses 100-års jubilæum er udgivet denne bog, hvis første 70 sider er viet gendarmslaget den 6. september 1886. Slaget, der begyndte som lidt værtshus-uorden på markedsdagen i Brønderslev, er en markant begivenhed i provisorietidens historie, hvor den åbne kamp mellem gendarmene og den lokale befolkning, efterfulgt af hårde domme, optog sindene landet over. Forfatteren har en lang optakt om det politiske liv i Vendsyssel; den er vel også for lang for formålet. Det må dog siges, at der er fremdraget væsentligt til karakteristik af det lokale politiske liv, og i den henseende er der endnu brug for meget. Selve gendarmslaget skildres; selv om der fortsat er en række uklare punkter, så er disse i og for sig uvæsentlige i forhold til den stemningskarakteristik, begivenhederne giver anledning til. Man kunne have ønsket en behandling af, hvordan gendarmslaget virkede ud over landet. – Bogen slutter med en række oplysninger om Brønderslevs og sparekassens historie samt med en lille Brønderslev-bibliografi.

Vagn Dybdahl

*Aage Friis' samling vedrørende systemskiftet i 1901. Udg. af Udgivelseskab for Danmarks nyeste Historie ved Lorenz Rerup. (Rosenkilde og Bagger, 1970). 214 s.*

Efter en uges forhandlinger kunne J.

H. Deuntzer den 23. juli 1901 ved 16-tiden gå til kongen og få sin ministerliste godkendt. Det første venstreministerium i landets historie var en kendsgerning.

Samme dags aften var der fest i Studentersamfundet i anledning af det nye ministerium. Til stede var bl. a. historikeren Aage Friis, historikeren P. Munch og forfatteren Erik Skram. I samtalen løb drøftedes under indtrykket af øjeblikkets begejstring den idé, »at det kunne være morsomt at indsamle Beretninger om Ministeriets Dannelseshistorie«. Aage Friis fulgte ideen op, og bistået af de to andre, gik han i den følgende tid i gang med at indsamle materiale. Det blev til en samling beretninger eller meddelelser fra i alt 14 personer, der mere eller mindre direkte havde været impliceret i regeringsforhandlingerne eller som skønnedes at have kendskab til de forhold, der førte til ministeriet Sehesteds afgang. De 14 personer er: E. Skram, C. Th. Zahle, Marcus Rubin, Fr. Salomon, Axel Heide, Henrik Cavling, Edv. Brandes, V. Hørup, C. Hage, Ove Rode, Sigurd og Viggo Berg, Valdemar Frederiksen og J. H. Deuntzer. Med få undtagelser er beretningerne nedskrevet af Aage Friis efter samtaler med de pågældende, og stort set var indsamlingerne afsluttet i september 1901.

I februar 1905 afleverede Aage Friis denne samling beretninger til Rigsarkivet sammen med en kortfattet redegørelse, hvori han bl. a. nævnte muligheden af selv en gang ved lejlighed at få dem udgivet. Det fik han ikke. Til gengæld foreligger de nu i en udgivelse forestået af Lektor Lorenz Rerup, Århus Universitet, der hermed har taget et prisværdigt initiativ, da beretningerne i mere end én forstand er enestående. For det første er de helt centrale til belysning